

causa fornicationis. Rabanus etiam duas has sententias coniunctim legit tanquam vnam, addendo cōiunctionem, & quæ etiam in quibusdam scriptis inuenitur, hoc modo: Si non ambulauerit ad manum tuam, & confundet te in conspectu inimicorum, à carnibus tuis abscinde illam, &c. quæ lectio magis placet. Et est sensus: si non ambulauerit secundum manum tuam, hoc est, non vixerit iuxta tuum ducatum, nec pati velit vt à te dirigatur & deducatur. Aut si tuæ potestati & authoritati subijci noluerit (nomine enim manus, ducatus vel potestas & authoritas significatur) & si ignominia te afficiet per suam rebellionem & improbam vitam coram hostibus tuis, qui in tua ignominia sint gauisuri, abscinde eam ab vsu carnis tuæ, atque à tua cohabitatione, vel ad tempus, vel imperpetuum, quatenus id per Dei legem licet, ne semper abutatur tua patientia & leuitate. Omnino autem apparet ex hoc loco authorem huius libri existimasse, diuortium ob causas iustas, non tantum permissum fuisse Iudaico populo, sed etiam concessum, vt sine peccato fieri potuerit etiam extra causam fornicationis.

CAPVT VIGESIMVMSEXTVM.

1 Mulieris bonæ beatus vir, numerus enim annorum illorum duplex.

Prosequitur hoc capite Sapiens cœptum superiori capite argumentum de mulieribus, subiiciens iam sententias de bonis mulieribus, ac mox rursus de malis, & deinde iterum de bonis, ostendens plane sibi non fuisse propositum vituperare hunc sensum, sed tantum monere quæ in eo sunt expetenda, quæque fugienda. Multam autem foelicitatem à probis mulieribus provenire indicat primis sententijs. In quarum prima pro nostra lectione notandum pro relativo, illorum, Græcis esse singulare & ὁ, hoc est, illius, nempe viri vxoris bonæ. Proinde in nostra lectione relatiuum, illorum, accipiendum est positum pro talium, scilicet virorum bonarum vxorum. Nisi quis velit referre ad virum & mulierem bonam, sed id Græca non significant. Prædicat ergo foelicitatem viri cui bona contigit vxor, ex eo quod numerus annorum eius sit duplex. quod multis modis declarari potest verum esse. Simpliciter autem significari videtur virum talem diutius victurum, vitamque eius prolongandam ex lætitia quæ ei obtinget à probitate vxoris: sicut contra improbæ vxoris vir ex mœrore & molestijs quas patitur, ante naturalem vitæ finem contabescendo perit & moritur. Itaque duplex est numerus annorum viri bonæ vxoris, quia qui alioqui tantum viginti annis aut minus erat victurus, viuet quadraginta aut amplius. Potest & ideo intelligi dictum numerum annorum eius esse duplicem, quia non tantum viuet vita naturali, sed etiam vita lætitiæ: qua qui sunt de-

stituti, ex parte tantum viuunt, & ex parte veluti mortui sunt. Misera enim & luctuosa vita, magis mors est quam vita. vnde postea dicitur: Infr. c. 30. Melior est mors quam vita amara.

2 Mulier fortis oblectat virum suum, & annos vitæ illius in pace implebit.

Mulier vel vxori beatificanti virum suum, prius addidit epitheton, bonæ, nunc addit, fortis. Duæ enim sunt vxoris conditiones, quæ eas commendant, & gratas reddunt. Altera, est bonitas, qua conditione includitur earum erga Deum pius affectus, ac virorum suorum verus amor, & quicquid ad mulierem pertinet, vt bona dicatur & virtute prædita erga Deum & maritum. Altera conditio, est industria, & diligentia in domesticis rebus curandis, in quibus acquirendis, conseruandis & augendis, mulier industria & diligens multum potest. Has duas conditiones in vxoribus requirit D. Paulus ad Titum scribens. Titum 2. Easdem summis attollit laudibus Salomon in encomio quod incipit: Prou. vi. Mulierem fortem quis inueniet? In quo prolixè explicat quod hic dicitur, quomodo mulier fortis oblectet virum suum, sua scilicet strenuitate & diligentia, ex qua ad illum magna vtilitas accedit. Quoniam autem oblectat virum suum talis mulier, ideo etiam implebit annos eius cum pace, hoc est, efficiet vt non ante tempus vitam suam mœrore finiat, sed cum animi tranquillitate perueniat ad plenitudinem annorum suorum, & senectutem bonam. Ex quibus sententijs duabus iam consequens est & tertia quæ sequitur.

3 Pars bona, mulier bona, in parte timentium Deum dabitur viro pro factis bonis.

Non est legendum, in parte bona, sed sine adiectiuo, bona, in parte timentium Deum, quomodo conformiter cum Græcis quædam scripta habent, quomodo & Rabanum legisse satis ex ipsius patet commentario. Et est sensus; mulier bona, est bona portio, & bona fors, quæ dabitur viro in sorte & portione timentium Deum, quia in ea sorte quam Deus promisit, & dare solet timentibus se, etiam includitur vxor bona. Dicitur enim inter alia: Vxor tua sicut vitis abundans in lateribus domus tuæ. Nomen ergo partis, hic accipitur vt & aliàs pro sorte & portione quam Deus vnique pro suo beneplacito, & hominum merito distribuit. Vxorem autem bonam Dei singulari beneficio obtingere etiam Salomon docuit, dicens: Domus & diuitiæ dantur à parentibus, à Domino autem propriè vxor prudens. Quoniam ergo hæc includitur in portione timentium Deum, non male addidit interpres; pro factis bonis; vt significaretur apertius bonam hanc partem respondere bonis factis. Nam Græca tantum habent; In parte timentium Dominum dabitur.

Diuitis

- 4 Diuitis autem & pauperis cor bonum, in omni tempore vultus illorum hilaris.

HÆc sententia addita videtur, ad insinuandum quàm bona fors sit vxor bona, quòd per eam, siue diues sit maritus, siue pauper, cor eius sit bonum, hoc est, bene affectum, & gaudens. vnde fit vt in omni fortuna etiam vultus illorum sit hilaris, animi scilicet tranquillitate & lætitia se in exteriora transfundente. Significatur ergo, nec diuitias sine vxore bona fœlicem reddere hominem, nec paupertatem infœlicem facere, si adsit cor bonum, quod ex vxore bona obtinetur: per quam fit, vt & diuitiæ iucundè possideantur, & paupertas sine magna molestia perferatur. Significatur item, hominis fœlicitatem non pendere ex rebus externis, sed potissimùm ex affectione bona cordis. Est autem sermo huius sententiæ imperfectus, perficiendus hoc modo: Cùm diuitis & pauperis cor bonum est, in omni tempore vultus illorum est hilaris.

- 5 A tribus timuit cor meum, & in quarto facies mea metuit.

Postquam insinuauit vnde obtineatur cor bonum, & ex consequenti vultus hilaris, subiungit quædam quæ cor affligunt, & vultum contristant. Tria verò esse dicit à quibus cor eius timuerit, quartum autem esse à quo etiam facies eius metuerit, significans quartum esse grauius malum, quod non tantùm cor hominis conturbet, sed etiam vultum. Ideoque etiam in Græcis grauius verbum tribuitur quarto, quàm tribus. Nam tribus tribuitur verbum *τολαβῆναι*, hoc est, reueritum est, quarto *φοβῆσθαι*, hoc est, metui vel reformidauit. Plus est enim *φοβῆσθαι*, quàm *τολαβῆναι*, sicut apud Latinos plus est, timere vel metuere quàm vereri. Timere ergo hic positum est pro vereri.

- 6 Delaturam ciuitatis, & collectionem populi, & calumniam mendacem, super mortem omnia graua.

TRia illa prima continet hic versus, à quibus dixit timere cor suum, & est in istis accusatiuis subaudiendum ex superioribus verbum, timuit, vt fit sensus: Cor meum timuit delaturam ciuitatis, &c. Delaturam ciuitatis, plerique intelligunt ciuitatis perditionem, qua illa hostibus proditur, & defertur in manus illorum. Ita & per collectionem populi, intelligunt populum seditiosè collectum ad bellum ciuile, aut resistendum suis legitimis principibus. Hæc enim sunt duo graua mala. Verùm sicut quod sequitur tertium & item quartum, talia sunt mala, quæ sunt vnicuique formidanda & cauenda: ita & duo priora potius videntur intelligenda talia mala, quæ quisque sibi timere debeat, quasi quæ sibi accidere possint, vt omittam quod pro, delaturam, est Græcis *δισκολιὰ*, quæ dictio non prodicionem significat, quæ

Græcis dicitur *ῥολοσία*, sed accusationē alicuius, crimen inferentis siue verum siue falsum. vnde & satan, diabolus dictus est, hoc est, criminatōr & accusator. Itaque per delaturam ciuitatis, rectius intelligitur totius ciuitatis criminatio, ac communis sinister rumor & existimatio de aliquo, quæ dicitur *λυσφημία*, in quam aliquem incurrere, & publicè malè audire apud ciues valde est molestum, & cauendum. Per collectionem populi, vel, vt est Græcis, *ἐκκλησία ἔχλου*, ecclesiam turbæ, hoc est, congregationem turbatæ vel concitatæ multitudinis, rectè intelligitur inconsultæ multitudinis contra aliquem coitio: qualis fuit ea Actor. 19. quæ à Demetrio aurifice fuit aduersus Paulum concitata, qualis certè omni viro bono ac quieto est formidanda. Sicut & quod tertio loco ponitur calumnia mendax, hoc est, crimen confictum, & alicui falsò impositum, quod ab eo quod primo loco positum est multùm differt. Aliud est enim publico rumore aliqua infamia notari, aliud falsa alicuius criminatione grauari & opprimi. Et omnino videtur inter hæc tria ordinem authorem insinuasse, vt primò indicet metuendum cuique ne publica infamia in ciuitate notetur, magis verò metuendum ne ex huiusmodi infamia multitudo contra ipsum coeat & congregetur, maximè autem ne in ea congregatione falsis criminationibus prægrauetur. Ita enim futurum, vt grauem & intolerabilem furentis populi & tumultuantis, nec causam rectè diiudicantis nequeat effugere vltionem. Hæc omnia dicit esse grauiora super mortem, hoc est, magis quàm mors, aut quia grauiorem communi & naturali morte vltionem adferre solent, aut quia miseriores vitam faciunt hominem viuere, quàm sit ipsa corporalis mors, quæ miseriam omni finem imponit, iuxta illud: Melior est mors quàm vita amara.

7 Dolor cordis & luctus, mulier zelotypa: in muliere zelotypa flagellum linguæ omnibus communicans.

VTramque hanc partem ad eandem pertinere sententiam ex Græcis est manifestum, quæ habent; Dolor cordis & luctus, mulier æmula mulieris, & flagellum linguæ omnibus communicans. Sunt qui pro; In muliere zelotypa; legunt cum Rabano; In muliere infideli. Nec constare potest ex Græcis vtra lectio sit præferenda, nec multùm refert vtrius modo legatur. Nam si per mulierem infidelem intelligatur mulier quæ suo marito non satis fudit, & metuit ne præ se aliam magis diligat, idem est mulier infidelis, & mulier zelotypa. Quartùm ergo hic malum formidandum insinuat, quod tribus prædictis, licet adeo malis, vt etiam morte esse grauiora nõ dubitet asserere, indicat adhuc peius esse, nempe zelotypam vxorē, cuius querelas & molestias semper domi maritus die noctuque ferre cogitur: quæ proinde longè magis torquet hominem, quàm quæ foris à ciuibus & proximis suis patitur, maximè si zelotypia hæc sit inter duas pariter nuptas vxores, quæ admodum secūdum legem veterem licebat plures tunc temporis habere, quia Græcis est; mulier

mulier æmula mulieris, vel vxor æmula vxoris, sicut inter vxores Iacob & Elcanæ vna alteram æmulabatur. Huiusmodi ergo mulierem ^{Genes. 30} zelotypam dicit esse dolorem cordis & luctum, hoc est, pro voluptate ^{1. Reg. 1.} & lætitiâ quæ ab vxore expectatur, nil nisi dolorē cordis & externum etiam luctum adferre marito suo. quod sequentibus verbis declaratur, cum subditur: In muliere zelotypa est flagellum linguæ omnibus communicans; hoc est, in tali muliere est lingua assidue flagellans & affligens maritum suis querimonijs & expostulationibus, & omnibus communicans, hoc est, vel suas querelas omnibus hominibus exponens, & conquerens apud omnes se iniquè tractari à marito, nec ab eo diligere, vel in omnibus negotijs domesticis suas querelas inferens, cum quæcunque à marito aguntur sinistrè interpretetur, semper querula, semperque ex zelotypia amaro animo.

§ Sicut boum iugum quod mouetur, ita & mulier nequam: qui tenet illam, quasi qui apprehendit scorpionem.

Dixit de muliere zelotypa, nunc in genere de vxore mala, inferens appositè comparationem à iugo boum, à quo & coniugium nomen accepit. Est enim coniugium, eorum qui instar boum eodem iugo iuncti sunt, vt opera mutua rem domesticam agant & curent. Pro, quod mouetur, Græcis est σαλινομόρον, hoc est, quod agitur & concutitur. Loquitur enim de iugo quod nimia laxitate sua, aut discordia boum coniugatorum agitur: vnde efficitur vt omnia turbentur quæ simul ab eis agenda erant, vt nec simul currum rectè trahere, nec comòdè terram arare possint. Tali iugo comparatur vxor mala, quia & ipsa in coniugio quo viro coniuncta est, non quietè & concorditer se viro suo accomodat, sed sua discordia cuncta commouet & perturbat: vnde fit vt ea opera quæ à coniugatis communiter obeunda sunt, non peragantur feliciter, dum vnus huc, alter illuc impellitur instar boum discordantium in eodem iugo. Talem vxorè habere quàm sit periculosum & noxium, alia etiam similitudine animalis venenati & periculosi ostenditur, cum dicitur: Qui tenet illam, quasi qui apprehendit scorpionem. Vbi, tenere vxorem, positum est pro illa sibi adiunctam habere, eiusque consuetudine vitæ vt. Hoc cui contingit, is similis est manibus apprehendenti & tenenti scorpionem, quia & ipse in magno versatur periculo, quod ipsi ab vxore tali est metuendum, quæ venenatis serpētibus est similis, & peior eisdem. id enim testè hac comparatione insinuat. Et bene quidè scorpioni comparatur mulier mala, quòd sicut scorpio venenū suum gestat non in capite, sed in cauda, quod lethifero ictu traicit, caudam inflectendo: ita & mulier mala etsi non statim suam malitiā prodat, tamen tandem oportunitatem nacta veluti cauda ferit tenentem ipsam. Item sicut scorpj venenum pessimū est, grauiore supplicio lenta per triduum morte conficiens, vt habet Plinius inter alia de scorpionum natura: ita & mulieris malitia grauem & diuturnam calamitatem homini adducit. ^{Lib. 11. cap. 25.}

9 Mulier ebriosa, ira magna & contumelia: & turpitude illius non tegetur.

HAc sententia peculiariter agit de ebrietate, quæ si deprehendatur in muliere, vt facile deprehenditur in eis quæ probitatis & honestatis rationem non habent, graue malum & viris earum & ipsismet conciliabit. Cùm enim ebrietas omnibus fugienda sit, maximè tamen dedecet mulieres, quòd per eam pudoris & verecundiæ, quæ pudicitia custos est, frena relaxentur. Dicit ergo mulierem ebriosam esse iram magnam & contumeliam, hoc est, magnam iram & ignominiam adferre suo marito, idque meritò, quia per ebrietatem turpitude illius non tegetur, sed ipsamet suam turpitudinem, hoc est, inuerecundiam, immodestiam & libidinem factis & verbis declarabit. Græca enim habent; & turpitudinem suam non teget. Nullum enim secretum, vbi regnat ebrietas, quæ operta recludit, & inuerecundos facit homines.

10 Fornicatio mulieris in extollentia oculorum, & in palpebris illius agnosceretur.

Ostendit hac sententia quod dixit; turpitude illius non tegetur, quia etiam si verbis eam non prodat, tamen vel oculorum nutibus & habitu eam declarabit, maximè in ebrietate. Nam, inquit, fornicatio mulieris latens in animo & desiderata corde, cognosci potest ex inhonesta subleuatione palpebrarum & oculorum, quos in muliere demissos esse oportet, nec temerè coniectos & sublatis in aspectum virorum. Est quidem extollentia oculorum quandoque signum in mulieribus superbiæ & fastus, vt notat Isaias, dicens: Pro eo quòd eleuatae sunt filia Sion, & ambulauerunt extento collo, & nutibus oculorum ibant. Est tamen etiam quandoque signum libidinis & impudicitia, quia declarat abesse pudorem & verecundiam, quæ, vt diximus, pudicitia custos est & signum. Vnde rectè Augustinus: Impudicus oculus, impudici cordis est nuntius.

Isaia 3.

11 In filia non auertente se, firma custodiam, ne inuenta occasione vtatur se.

Quoniam in oculorū gestu mulierum verecundia agnoscutur, vt dicit superior sententia, rectè iam subiicitur vt habeatur ratio puellarum, quæ oculorum gestu testantur animi leuitatem & inuerecundiam. Pro; non auertente se; Græcis est ἀδιαστρόφῃ, quod est, impudenti. Est enim à verbo διαστρόφω, quod idem est cum ἐστρόφω, hoc est, vereor, pudoreque afficio. Proinde nō est legendum sine negatione, auertente se, sed non auertente se, hoc est, quæ non auertit oculos suos à vagis aspectibus, sed huc illucque oculos suos circumagit. In tali firmari iubet custodiam, hoc est, firmam ei adhibendam custodiam, ne quouis exire & progredi ei permittatur, & diligenter obseruetur quòd eat, quidue agat,

agat, ne inuenta per laxiorem licentiam occasione libidinis, vtatur se, hoc est, suis desiderijs obsequatur, & quod oculorum inuerecundia se declarauit desiderare, oportunitatem naſta opere perficiat. Eodem pertinet quod sequitur.

12 Ab omni irreuerentia oculorum caue, & non mireris si te neglexerit.

Non est legendum, oculos vel oculis, vt multi libri habent, sed oculorum vel oculi, cum Græcè sit, *ὀπίσω ἀναδούς ἐφ' ὄραμον*, post inuerecundum oculum obserua. Sensus ergo est; caue ab omni inuerecundia oculorum eius, hoc est, cohibeas in ea omnem huiusmodi inuerecundiam: quam si in ea deprehendere cœperis, non mireris si te benemonentem, reprehendentem & cohibentem neglexerit atque contempserit. Inuerecundia enim illa nisi diligenter curetur, mox eo procedet, vt monitores sit aspernatura, progressura etiam ad summam impudentiam, de qua sequitur.

13 Sicut viator sitiens ad fontem os aperiet, & ab omni aqua proxima bibet, & contra omnem palum sedebit, & contra omnem sagittam aperiet pharetram, donec deficiat.

His similitudinibus aptè describit prostitutionem mulieris, corpus suum sine pudore peruulgantis: in quam vitæ rationem deducuntur nonnunquam filiæ ac puellæ, quæ dissolutius & indulgentius quàm pudor patitur puellaris, à parentibus habitæ fuerunt. Loquitur autem de turpi re per allegorias honestè, sed intelligibiliter more Hebræorum, vt honestatem doceat, & scortationis opprobrium depingat. Sicut, inquit, viator sitiens os suum aperiet ad quemuis fontem occurrentem, & ab omni aqua proxima sibi bibet: sic & illa libidinis auida quemuis admittet sine discrimine, vt satiet suam libidinem: & instar fessii viatoris sedebit in via ad omnem palum, expectans aliquem qui eius desiderio satisficiat, quemuis ad se admittens donec deficiat & fatigetur. Simili allegoria etiam prophetæ Spirituales Israëliti populi fornicationes descripserunt, vt cum dicitur Ieremiæ 2. cap. In omni colle Ierem. 2. sublimi, & sub omni ligno frondoso tu prosternebaris meretrix. & Ezechiel. 16. Diuisisti pedes tuos omni transeunti, & multiplicasti omnes fornicationes tuas. Quibus locutionibus significatur, populum illum cuiusuis gentis idololatriam instar meretricis quemuis recipientis admisisse. Ezech. 16.

14 Gratia mulieris sedulæ delectabit virum suum, & ossa illius impinguabit disciplina illius.

Græcis non est adiectiuum, sedulæ, sed tantum, gratia mulieris. Ex eisdem patet partem illam, disciplina illius, non esse sequentibus iungendam, vt seorsum legatur; Disciplina illius datum Dei est, quem-

admodum communiter distinguitur, sed iungendam cum verbo, impinguabit, ut deinde legatur; Datum Dei est mulier sensata & tacita. Quam distinctionem non tantum Græca habent, sed etiam quædam scripta antiquiora. Itaque post exposita quædam improbarum mulierum vitia, redit ad commendationem bonarum mulierum, quarum probitas & virtus ita voluptatem adfert viris, sicut malarum improbitas tristitiam & dolorem. Coniungit autem in eis duas virtutes, maximè secundum nostram lectionem, sedulitatem scilicet diligentiamque, & disciplinam vel scientiam, rectamque institutionem. His enim duabus dotibus & gratijs mulier oblectat virum suum, & quia oblectat, etiam impinguat eius ossa, hoc est, illa medullis irrigat, aut membra eius facit bene affecta & pingua, sicut contrà spiritus tristis exiccat ossa. Quia enim vir videt uxorem & sedulam esse, & prudenter omnia sua instituere, ac familiam rectè instituere, non potest non inde & animo letari, & per animi lætitiã etiam corpore rectè valere. Cæterum nomen, gratia, hic videtur positum pro gratiositate, ut gratia mulieris sedulæ, sit grata eius sedulitas & diligentia. Iuxta Græcam lectionem, quæ non habet adiectivum, sedulæ, gratia vel gratiositas mulieris, est comitas suavitasque morum eius: cui si adiuncta sit intelligentia & prudentia, perfectam adferet viro voluptatem.

15 Datum Dei est mulier sensata & tacita, non est immutatio eruditæ animæ.

NE humanis meritis & viribus tribueretur, & quòd mulier aliqua sit proba, & quòd talis viro obtingat, rectè subiungit: datum, hoc est, donum Dei est, mulier sensata & tacita. Nam & ex Dei gratia ac dono est ut mulier aliqua talis sit, & ex Dei dono est ut talis viro in uxorem contingat. Duas condiciones rursus probæ mulieri attribuit, prudentiam & taciturnitatem. Hæc enim duo in ea maximè desiderantur, sicut contrà dedecent eam multum stultitia & garrulitas: quorum alterum, mentis est vitium: alterum, linguæ. sicut & prudentia, mentis virtus est: taciturnitas, linguæ. quorum cum posterius ex priori pendeat & sequatur, rectè in sequenti membro tantum prudentiæ fit mentio. Vbi notandum pro, immutatio, Græcis esse ἀντάλλαγμα, eadem scilicet dictio quæ est Matthæi 16. vbi nos legimus: Quam dabit homo commutationem pro anima sua? hoc est, quid dabit pretij, quo redimere possit & commutare animam suam? Nam commutationibus solent fieri emptiones & redemptiones rerum, sicut fit nunc traditione pecuniæ. Nomen ergo, immutatio, hic accipi debet pro permutatione, ut sit sensus: Anima erudita, hoc est prudens & bene instituta, non potest aliquo digno pretio permutari, hoc est, superat omne pretium. Et loquitur de anima vel animo mulieris, quæ si sit prudens, nullum ei pretium æquari potest. Simile est quòd sequenti dicitur versu de uxore verecunda & casta.

Matth. 16.

Gratia

16 Gratia super gratiam, mulier sancta & pudorata, omnis autem ponderatio non est digna continentis animæ.

Quod dicitur, gratia super gratiam, variè accipi potest. Nam potest esse sensus: gratia superans alias gratias, vt significetur eximiam esse gratiam mulier sancta & pudorata, hoc est, verecunda. Aut sensus est: gratiam super gratiam, hoc est, multiplex gratia, aut, vt alij, duplex est gratia, mulier sancta & verecunda. Pro, sancta, Græcis est, $\pi\iota\sigma\eta$, hoc est, fidelis. At quoniam fideles sæpe ponuntur pro his qui Deo credunt, & ab infidelibus distincti sunt, prophanis scilicet & immundis hominibus, ideo interpres videtur pro fideli vertisse, sancta, vt duæ rursus conditiones tribuantur mulieri, sanctitas erga Deum per timorem eius, & verecundia erga homines, custos pudicitiae: ratione quarum duarum conditionum rectè dicitur esse duplex gratia, mulier quæ eas habet. Magis tamen apparet authorem locutum de fidelitate viro præstanda, vt hic versus pertineat ad commendationem castitatis & continentiae, quæ à muliere seruetur per verecundiam & fidelitatem viro promissam. Talis ergo mulier quæ verecunda est, & fidem seruat viro suo, est gratia super gratiam, hoc est, multiplex & eximia gratia atque beneficium. Est etiam duplex gratia, quia & gratia est habere vxorem quæ viro in adiutorium data est, & gratia est habere fidam & castam. Vnde sequitur; omnis autem ponderatio non est digna continentis animæ. Et addunt Græca; animæ ipsius; nempe mulieris. Pro, ponderatio, Græcis est, $\sigma\alpha\theta\mu\delta\varsigma$, hoc est, pondus. Itaque significatur nullum esse alicuius rei pondus quod dignum est continenti, hoc est, casta & temperata muliere, hoc est, nihil esse in rebus istis temporarijs, quod ei æquiualeat, & quod cum ea sit conferendum, aut quod præ eius continentia vir debeat eligere, vt doceat quanti talem vir facere debeat.

17 Sicut sol oriens mundo in altissimis Dei, sic mulieris bonæ species in ornamentum domus suæ.

Pergit excellenter commendare mulieris probitatem, & comparat speciem, hoc est, pulchritudinem mulieris bonæ cum sole, quando oritur mundo in summitate cœlorum. Potest autem species & pulchritudo mulieris bonæ accipi vel pro pulchritudine corporali, cui annexa est in vxore bonitas & virtus, vel pro pulchritudine quæ sita est in eius probitate & virtute. Vtroque enim modo pulchritudo mulieris bonæ rectè dicitur se habere in ornatum domus suæ, sicut se habet sol oriens mundo in cœlestibus. Sicut enim sol, cum oritur mundo, noua sua luce totum mundum illustrat, recreat, ornat, & gaudio perfundit, depulsis nocturnis tenebris: ita mulieris bonæ species & pulchritudo totam domum & familiam quasi luce quadam exhilarat, ornat, & illustrat, pellens mœrorem & tristitiam sua virtute & probitate. Simile est quod sequitur:

18 Lucerna lucens super candelabrum sanctum, & species faciei super aetatem stabilem.

Hoc est, sicut se habet lucerna lucens super candelabrum sanctum in tabernaculo vel templo Domini, sic se habet pulchritudo vultus muliebris super aetatem stabilem. Superius comparavit mulieris pulchritudinem cum eo quod clarissimum est in caelo, hic cum eo quod lucidissimum erat in templo: & significat quod quemadmodum lucerna lucens imposita sancto candelabro aureo, & mira arte contexto, duplici nomine erat grata in templo Dei, nempe & ratione lucis, & ratione pretiosi atque pulchre fabricati candelabri cui imposita erat: ita & pulchritudo vultus muliebris, si coniuncta sit aetati firmæ & statæ, illi scilicet quam Aristoteles vocat *ἡ ἀκμαῖος ἡγή*, hoc est, vigentium, quæ apta sit domus regendæ & prolium educandarum, duplicem habet gratiam, nempe & ratione formæ, & ratione ætatis aptæ atque firmæ & maturæ: quorū ratione in domo & familia viri lucet & illustris est talis mulier, omnesque recreat, & familiæ magnum ornamentum adfert. Quæ sententia sic intellecta indicat & mulieribus formosis quàm sanctè se gerere debeant, quæ tam sancto lumini ac candelabro comparantur: & ducturis vxorem, quàm prospicere debent vt talem habeant, ex qua voluptatem & ornamentum consequantur. Cæterum cum in externa vultus forma non consistat præcipua & diuturna mulieris pulchritudo, sed magis in morum & vitæ cōgruentia, intelligendum est in hac etiam sententia simul sub similitudine pulchritudinis faciei, significari veram illam in externis actibus pulchritudinem: cui si coniuncta sit animi iam firmati in bono constantia & maturitas, duplici nomine mulierem commendabilem facit. Alioqui enim, vt habet Sapiens, Circulus aureus in naribus suis, mulier pulchra & fatua.

Prov. 11.

19 Columnæ aureæ super bases argenteas, & pedes firmi super plantas stabilis mulieris.

Græcis non est, firmi, sed *ἀγαθοί*, hoc est, formosi. Nec est, super plantas, sed *ἐν τῷ στήθει*, super pectus vel in pectore, hoc est, cum pectore stabili, vt significantur pedes formosi coniuncti pectori & menti stabili. Interpres declarat se legisse non *ἐν τῷ στήθει*, sed *πρὸς τὴν γαστήρα*, & sanè ea lectio adhibitæ similitudini magis congruit, vt columnis pedes assimilentur, basibus plantæ. Commendavit superiori sententia pulchritudinem mulieris quæ in superioribus partibus consistit, & in vultu potissimum consistit: nunc eam commendat quæ in inferioribus partibus consistit, quæ & ipsa post vultus pulchritudinem in muliere observatur, & grata est. Non tamen intelligendum est Sapientem potissimum voluisse significare observandam esse membrorum inferiorum pulchritudinem, sed sub eorum analogia morum pulchritudinem, quæ in pedibus mulieris tum demum verè inuenitur, cum non est vaga, quoduis discurrens, nec in
incessu.

incessu leuis est: sed domi se firmiter continet, firmumque ac grauem habet incessum cum proeundum est. Proinde non male vertit interpretes; pedes firmi. Huiusmodi pedes sunt super plantas stabiles, quando nituntur animo graui & maturo, ut is sit quasi basis & fundamentum externi incessus & firmitatis. Significat ergo Sapiens, quod columnæ aureæ super bases argenteas constitutæ, præter firmitatem quam habent, etiam concinnitatem habent & prætium: ita & pedes mulieris firmi super plantas stabiles pulchram habent congruentiam, dum externorum actuum maturitas respondet stabilitati mentis & animi. Parum autem refert, siue legatur, plantas stabiles, siue stabilis mulieris, cum non solum utraque lectio in nostris reperiatur, sed etiam in Græcis. Nam Germanicum exemplar habet *ἰσχυρὰ ἰσχυρῶν*, stabilis, ut ad mulierem referatur: Complutenense verò *ἰσχυρὰ ἰσχυρῶν*, ut ad plantas vel pectus pertineat.

20 Fundamenta æterna super petram solidam, & mandata Dei in corde mulieris sanctæ.

N Vlla Græca nunc habent hanc sententiã, quæ tamen vtilem habet sensum. Significatur enim, quod quemadmodum se habent fundamenta diu duratura quæ supra petram solidam & firmam sunt constituta: ita se habent mandata Dei in corde mulieris sanctæ, Deumque ex animo timentis, quia in corde talis mulieris mandata Dei firmiter hærent, nec vlla tempestate aut tentatione à corde eius dimoueri poterunt. Conuenit cum illo euangelico: Omnis qui audit verba mea hæc, & facit ea, assimilabitur viro sapienti, qui ædificauit domum suam supra petram, & descendit pluuia, & venerunt flumina, & flauerunt venti, & irruerunt in domum illam, & non cecidit. fundata enim erat super petram. Sequuntur iam in Complutensi æditione vndecim sententiæ de mulieribus, sed ut non habentur in nostris, ita nec in Germanico exemplari, quarum quædam superius sunt habitæ, aut cum eis coincidunt, ut ascititiæ videantur.

Matth. 7.

21 In duobus contristatum est cor meum, & in tertio iracundia mihi aduenit.

N Ouñ hic incipit argumētum, ut mirum non sit in Glosa Ordinaria hic esse principium noui capituli. Tria esse dicit quæ indignum est euenire & contingere, sed quorum duo dolore adferunt cordi, & cõpassionem erga eos quibus illa cõtingunt, ut quæ contra illorum meritum eis eueniant: tertium verò etiam indignationem & iram contra eum in quo illud inuenitur, quia illud eius culpa ipsi accidit. Hæc tria sunt quæ sequuntur.

22 Vir bellator deficiens per inopiam, & vir sensatus contemptus, & qui transgreditur à iustitia ad peccatum: Deus parauit eum ad rhompheam.

D Vo priora continent duo hominum genera virtute laudeque excellentium, quibus maximè & honor debetur & sustentatio.

Vnum

Vnum est eorum, qui pro patrię salute fortiter & cum vitę periculo decertant, quos indignum est postea inopia premi, cum non potuerint sibi prospicere opificijs, agricultura aut negotiationibus. Itaque omnino ex communibus bonis, si opus sit, tales alendi sunt, vt qui eis seruandis & augendis laborauerunt. Alterum est eorum, qui etli non viribus, tamen prudentia sua & in bello & in pace vtiles sunt reipublicę: ideoque cum in ea honoribus primis digni sint, indignum est tales esse contemptui, & non pro sapientię merito honorari. Tertium autem est genus hominum, in quo nulla est commendatio nec deploratio ex iniqua conditione, sed summa vituperatio atque indignatio ex eorum improbitate meritò concepta, eorum scilicet, qui cum semel relicta impietate & iniustitia se ad cultum Dei, studiumque iusticię contulissent, abiecto timore Dei & iustitiã, ad pristina sua vitia relabuntur. de qualibus dicit Petrus: Melius erat eis non cognoscere viã iusticię, quã post agnitionem retrorsum conuerti ab eo quod illis traditum est sancto mandato. Quoniam ergo hic à bono ad malum reditus, res est valde indigna, ideo illi generi hominum grauissimam proponit comminationem, dicens, Deum talem destinasse ad gladium, hoc est, grauissima æternę damnationis morte feriendum.

3. Pet. 2.

23 Duę species difficiles & periculosę mihi apparuerunt.

24 Difficile exiit negotians à negligentia, & non iustificabitur caupo à peccatis labiorum.

S Vbiicit Sapiens quasdam sententias contra vitium auaritię. In quo primùm notat duo hominum genera, quę ob questum & lucri studium præ alijs plerunque multa peccata committunt, vnde dicit sibi apparuisse duas species officiorũ, quę sunt difficiles, in euitatione peccati scilicet, hoc est, quę difficulter sunt sine peccato, & quę sunt periculosę, hoc est, quę cum graui periculo incidendi in peccata obeuntur. Non dicit eas malas, vt quę reipublicę sunt necessarię, sed eas difficulter sine peccato perfici: quomodo Christus diuitias non dicit esse malas, sed difficile esse vt diues ingrediatur regnum cœlorum, quod difficile sit eis non abuti, aut non nimis eis affici. Hęc duo officiorum & actionum genera explicat in sequenti sententia, nempe officium mercatorum & cauponũ. Vbi notandum pro negligentia, Gręcis esse πλημμελίας: pro peccatis, ἁμαρτίας. Est autem inter eas duas dictiones Gręcis ea differentia, quę est Latinis inter delictũ & peccatũ, vt πλημμελία, & delictum sit, cum prætermittitur quod prætermittendum non erat: & ἁμαρτία & peccatum, cum sit quod fieri non debebat. Vnde in Leuitico vbi nos habemus de hostia pro delicto, Gręcis est πλημμελία: vbi habemus de hostia pro peccato, Gręcis est ἁμαρτία. Hoc verò in libro dictio πλημμελία, ferè vertitur per negligentia, quę idem ferè est quod delictum. Cum tamen hic negotiatoribus tribuitur delictum vel negligentia, & cauponibus peccatum, non est intelligendum vtrisque attribui

attribui quod eis est proprium, sed vtrunque vtrifque conuenire, quamuis elegantia & varietatis causa vnum vnus, & alterum alijs tribuatur. Nisi quis velit intelligere negotiatoribus tribui delictum & negligentiam, quod pro lucro faciendo multa omittunt & dicere & facere quae dicenda & facienda erant: vt cum mercium suarum vitia reticent & tegunt, festos dies non seruant, & in id genus alijs delinquant: cauponibus verò peccatum, quod esculenta saepe & poculenta vitient, plurifque iusto vendant, multa mentientes quo quaestum faciant. Caeterum genitiuus, labiorum, Graecis non est. Nec tantum caupones labijs peccant, etsi iis vel maximè peccent, nimis sua commendantes, & ad gratiam hominum captandam quiduis dicentes. Quod dicitur, non iustificabitur caupo à peccatis; significat illum à peccatis non fore immunem & innocentem. Docet haec sententia huiusmodi officia ob periculum non temerè amplexanda, & iuste haec officia clericis esse interdicta.

CAPVT VIGESIMVMSEPTIMVM.

1. Propter inopiam multi deliquerunt, & qui quaerit locupletari, auertit oculum suum.

Ergit aliquot sententijs ostendere lucri cupiditatem esse causam peccatorum. Et hac quidè sententia indicat, & inopiam, & diuitiarum appetitum causam esse quibusdam peccandi, quemadmodum & Prouer. 30. Sapiens indicat, orans Deum: Mendicitatem & diuitias ne dederis mihi, &c. Per inopiam enim plerique multa scelera committunt, & qui quaerit auidè

Prou. 30.

fieri diues, auertit oculum suum, ab eo scilicet in quod oculos suos intentos habere debebat, hoc est, à Deo, à mandatis eius atque iustitia. Sicut & de iniquis senioribus in historia Susannæ dicitur, quod euertunt sensum suum, & declinauerunt oculos suos vt non videret cælum, neque recordarentur iudiciorum iustorum. Simile huic loco est quod dicit Paulus: Qui volunt diuites fieri, incidunt in desideria multa no-

Daniel. 13.

1. Tim. 5.

cia & inutilia. Radix enim omnium malorum est cupiditas. Notandum autem Græca ferè pro eo quod noster vertit; Propter inopiam; habere *χάρις ἀδιαφορίας*, hoc est, gratia indifferentis vel propter indifferens. Quo nomine hoc loco significantur diuitiæ, quia per se bona non sunt, nec hominem bonum beatumque faciunt: vnde earum non tanta habenda est ratio, vt ob eas iustitia violetur. Stoici enim philosophi *ἀδιάφορα*, vocabant ea quæ nec mala sunt, nec in veris bonis sunt numeranda, inter quæ maximè fortunæ bona collocabant. Itaque quidam verunt; Propter opes multi deliquerunt. Sunt tamen Græci codices quidam, qui nobiscum consentiunt, & habent *χάρις ἰνδίας*, propter inopiam. Et coincidet haec lectio cum altera, si intelligatur significari multos deliquisse propter inopiam vitandam, aut ne eam inciderent, quemadmodum &